

pregledni znanstveni članek

UDK 908(497.4) Velika Nedelja
prejeto: 17. 4. 2002

Irena Mavrič

prof. zgodovine, muzejska svetovalka, Muzej narodne osvoboditve Maribor,
Ulica heroja Tomšiča 5, SI-2000 Maribor

Velika Nedelja skozi stoletja

IZVLEČEK

Avtorica v sestavku predstavi kratko krajevno zgodovino Velike Nedelje, ki je neločljivo povezana s prihodom vitezov nemškega viteškega reda na Štajersko okrog leta 1199 ter z nastankom in razvojem komende Velika Nedelja.

KLJUČNE BESEDE

Velika Nedelja, komenda, nemški viteški red

SUMMARY

VELIKA NEDELJA THROUGH CENTURIES

In her contribution the author presents a short local history of Velika Nedelja, which is inseparably connected with the arrival of the knights of the German Chivalric Order to Styria around the year 1199, and with the origin and development of the commendam Velika Nedelja.

KEY WORDS

Velika Nedelja, commendam, German Chivalric Order

Velika Nedelja je deloma gručasto, deloma obcestno naselje, ki leži večinoma ob vznožju jugovzhodnega dela Slovenskih goric, na prehodu na skrajni vzhodni del Ptujkega polja ob cesti in železnici Ptuj – Ormož, odkoder se med dolinama Sejanskega potoka in Lešnice vzpne na vinogradniško sleme Kogel (303 m).¹ Zaradi ugodne prometne lege – lahko dostopno gričevje, ravnina in negozdnati svet, ki pokrajino na široko odpirajo na vzhod –, plovnosti reke Drave in rodovitnosti Ptujkega polja je bilo to ozemlje poseljeno že od mlajše kamene dobe naprej. V rimskem obdobju je bila po južnem delu naselja speljana državna rimska cesta Poetovio – Savaria (današnji Sombathely), ki je povezovala pomembno vojaško in trgovsko središče Poetovio z ostalim delom province Panonije.²

Slej kot prej je ozemlje med rekama Muro in Dravo pripadalo območju, ki so ga že v zgodnjem srednjem veku poselili Slovani. Zgodovina Velike Nedelje je neločljivo povezana s prihodom vitezov nemškega viteškega reda na ormoško območje. Nemški viteški red – Deutscher Ritterorden – je bil tretji in najmlajši v vrsti viteških redov, ki so nastali kot posledica križarskih vojn za osvoboditev Jeruzalema in drugih svetih krajev v Palestini. Pred njim je bil leta 1118 ustanovljen red juanitov ali ivanovcev oziroma špitalarjev, leto kasneje 1119. pa red templarjev.³ Najprej so se redovi posvetili oskrbi bolnikov, ubogih ljudi in zaščiti popotnikov – romarjev v Sveti deželi. Pozneje so se preoblikovali v skupnosti, ki so jih sestavljali vitezi, ki jim je bil boj proti "nevernikom – nekristjanom" edina in najvažnejša naloga, ter bratje, katerim je bila zaupana oskrba bolnikov in romarjev.⁴ Po poročanju akonskega škofa Jakoba von Vitrya (1216-1228) segajo začetki nemškega viteškega reda v leto 1118, ko so Nemci ustanovili v Jeruzalemu svoje zavetišče – špital za romarje in bolne sonarodnjake. Poimenovali so ga Sv. Marija Jeruzalemska. Poleg špitala so uredili tudi kapelico (oratorium – molilnico) za čaščenje svete Marije.⁵

Izguba Jeruzalema leta 1187 in s tem celotne Palestine – kristjani so bili premagani v Nazaretu in pri kraju Kap Hittimu – je povzročila tretjo križarsko vojno leta 1189.⁶ V boju za pomembno trdnjavo Akon leta 1190 so meščani severnonemških mest Bremna in Lübecka pod vodstvom mojstra Siegbranda zgradili pred oblegano trdnjavo iz jader in desk zasilno zavetišče – bolnišnico za ranjene in bolne viteze. Po njihovem odhodu je

vojvoda Friderik Švabski vodenje zavetišča zaupal svojemu dvornemu kaplanu Konradu in komorniku Burkardu. Oba sta napravila svete zaobljube ter se posvetila službi bolnikom in bolnišnici, ki sta jo poimenovala "Sveta Marija nemške hiše v Jeruzalemu". Ustanovo je 6. februarja 1191 potrdil tudi papež Klement III in jo sprejel v svoje varstvo.⁷ Ko je trdnjava Akon po dolgem obleganju 12. julija 1191 prešla v roke kristjanov, se je novoustanovljeni red preselil v Jeruzalem, kjer si je postavil novo bolnico, ki jo je imenoval "Hospital Beatae Mariae Teutonicorum in Jerusalem – Bolnišnica križarskega reda Sv. Marije v Jeruzalemu".⁸

Marca 1198 je visoka družba cerkvenih dostojanstvenikov ob velikem zborovanju v hiši templarjev v Akonu povzdignila red Sv. Marije Jeruzalemske v viteški red, ki ga je 19. februarja 1199 potrdil tudi papež Inocenc III. Zunanji znak njihovega viteštva je bil bel plašč s črnim križem. V svojih pravilih se je red posvetil strežbi bolnikov in varstvu romarjev, podobno kot ivanovci in templarji pa so se poleg navadnih meniških obljub zavezali, da se bodo z mečem bojevali zoper nekristjane – "nevernike". Izreden razmah je nemški viteški red doživel pod velikim mojstrom Hermanom von Salza, ki je red vodil v letih 1210-1239.⁹ Še pred njegovim vodstvom je red dobil več postojank v Evropi, med drugim tudi na Slovenskem. Najstarejša postojanka nemškega viteškega reda na slovenskih tleh je bila po vsej verjetnosti v Brežah na Koroškem. Tam je leta 1203 nadškof Eberhard prepustil križniškemu redu znamenarjeni hospital ter mu nakazal vso desetino, ki jo je dobival tamkajšnji grad. V prvi polovici 13. stoletja so se člani križniškega reda naselili tudi na Štajerskem, Kranjskem in v Beli Krajini.¹⁰

V začetku 13. stoletja je bil svet med Dravo in Muro pust in neposeljen – "terra nullius" – ali nikogaršnja zemlja. To je bilo mejno območje med nemškim cesarstvom in ogrskim kraljestvom, spadal pa je pod oblast cerkvenih gospodov – salzburških nadškofov. V njihovem imenu je posest upravljala in branila mejo proti Ogrom viteška rodbina Gospodov Ptujskih. V 12. stoletju sta salzburški nadškof in njegov ministerial Friderik Ptujski z velikimi težavami odbijala roparske napade Ogrov. Prav zaradi teh je Friderik Ptujski leta 1190 poklical na pomoč v Sveti deželi ustanovljeni nemški viteški red. Prihod na to območje in njihovo zmago nad Madžari, izbojevano na griču blizu izliva Pesnice v Dravo, opisuje ptujski zgodovinar Ferdinand Raisp v delu Pettau,

¹ *Krajevni leksikon Slovenije*, Ljubljana 1995, str. 405.

² Pahič, K pred-slovenski naselitvi, str. 168.

³ *2000 let krščanstva*, str. 935 in 949.

⁴ Mlinarič, *Kartuzija Pleterje*, str. 19.

⁵ Ožinger, Križniška župnija Velika Nedelja, str. 30.

⁶ *Zgodovina cerkve II. del*, str. 203.

⁷ *Vestnik križniškega reda*, str. 6.

⁸ Ožinger, Križniška župnija Velika Nedelja, str. 30.

⁹ *Vestnik križniškega reda*, str. 6-8.

¹⁰ Mlinarič, Križniške župnije, str. 81-82.

Veduta Velike Nedelje. Georg Mathäus Vischer: Topographia Ducatus Stiriae, Gradec 1681.

Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung. Dogodek naj bi se zgodil na veliki petek leta 1199, ko je Friderik s svojega ponosnega gradu zagledal z zahoda prihajajoče nemške viteze v močnih oklepih in na iskrih konjih. Z meščani Ptuja je sprejel iz Svete dežele vračajoče se viteze ter jih popeljal v ptujsko mesto. Vitezi so se najprej v cerkvi poklonili božjemu grobu ter odložili bojno opremo. Že naslednji dan so se pridružili Frideriku Ptujskemu na pohodu zoper požigajoče in ropajoče horde ogrskega kralja Emerika. V hudem spopadu na Spodnjem Dravskem polju so jih premagali. Po končani bitki naj bi Friderik Ptujski zasadil na kraju samem v tla, prepojena s krvjo, zastavo nemškega viteškega reda z besedami: "Na veliko-nočno nedeljo smo si kraj priborili in naj se imenuje Velika Nedelja, ki jo naj varujejo nemški vitezi". Zaradi bitke na veliko noč so kraj po tem dogodku imenovali Velika Nedelja, latinsko Magna Dominica, nemško Gross – Sonntag. Vojvoda Leopold Slavni je pusto in neobljudeno ozemlje okoli Velike Nedelje, Ormoža, Središča in Sv. Miklavža pripojil Štajerski in jo podaril zmagovalcu.¹¹

Salzburški ministerial Friderik Ptujski se je okoli leta 1200 nemškemu viteškemu redu oddolžil za pomoč z bogato darovnico. V njej je združil širšo velikonedeljsko okolico v zemljiško gospostvo ter na njej ustanovil redovno postojanko – komendo nemškega križniškega reda s hospitalom Device Marije. Izročil ji je polovico desetine ter predal

cerkev in patronat nad župnijo. Hkrati pa je red zadolžil, da tamkajšnjo neobljudeno zemljo ponovno poseli in jo brani pred ogrskimi vpadi.¹² Veliki mojster križniškega reda dr. Marjan Tumler, avtor dela "Der Deutsche Orden in Werden, Wachsen und Wirken bis 1400" (izšlo na Dunaju leta 1955), datira posest komende nemškega viteškega reda v Veliki Nedelji za najstarejšo redovno posest v srednji Evropi, starejšo od komende Leech v Gradcu in hospica v Brežah. Definiira jo kot "najstarejšo redovno posest na nemških tleh", pri čemer je seveda mislil alpski prostor.¹³

Leta 1222 je Friderik II Ptujski ("Fridericus de Betauia") z listino potrdil nemškemu viteškemu redu daritev svojega očeta Friderika, ki je podelil redu v Jeruzalemu svojo lastnino pri Veliki Nedelji ("in Dominico") s polovico desetine, potem ko je ondotno zemljo iztrgal iz rok Ogrov ter jo kot "prazno in neobljudeno" najprej spravil pod svojo oblast ("... cum predictam terram memorandum pater noster de manibus Ungarum eripiens, licet vacuum et inhabitatam primo sue subiugavit potestati...").¹⁴ Skupaj s soprogo je 8. julija 1235 redu podelil še pravico do patronata nad cerkvijo pri Veliki Nedelji – "in ecclesia ue vocatur ad sanctam Dominicam" z obljubo, da bo to daritev priznal tudi nadškof v Salzburgu.¹⁵ Salzburški

¹¹ Raisp, *Pettau*, str. 273.

¹² Curk, Razvoj urbanih naselbin, str. 63.

¹³ Binder, *Der deutsche Ritter*, str. 290.

¹⁴ Kos, *Gradivo*, V. knjiga, št. dok. 370, str. 192.

¹⁵ Kos, *Gradivo*, V. knjiga, št. dok. 633, str. 301.

Zemljevid dekanije Velika Nedelja leta 1820. Fototeka zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj.

nadžkof Eberhard II se je sprva tem velikodušnim darovom upiral, vendar je pol leta pozneje, 26. januarja 1236, z listino, izdano v Ptuj, potrdil prenos patronata nad velikonedeljsko cerkvijo nemškemu viteškemu redu.¹⁶ Z listino je nadškof oznanil, da sta plemenita brata Friderik in Hertnid ("Fridericus et Hertnidus fratres de Petovia") ob spoznanju, da je njun oče po krivici odtegnil cerkev pri Veliki Nedelji nemškemu redu ("aput Sanctam Dominicam"), ki mu jo je po zakoniti poti daroval njun stari oče, ponovila daritev. Ob potrditvi listine je imel škof pred očmi izboljšanje ondotnega slovenskega ljudstva ("considerata etiam correctione plebis illius sclauice"), ki pa lahko nastane le ob skrbnem ravnanju omenjenega reda. Izrecno si je pridržal investituro kandidata za opravljanje dušnopastirske postojanke, svojemu arhiadiakonu pa je pridržal pravico vizitacije župnije.¹⁷

Darovnici iz let 1222 in 1236, ki sta zaobjeli samo okolico Velike Nedelje, sta bili osnova za nastanek in razvoj bogate in močne komende.¹⁸ Že leta 1219 je imela Velika Nedelja svojega komturja brata Otona in župnika Ditriha, kakor je to razvidno iz listine, izdane v Ptuj 31. avgusta 1219, s katero Sofija, njena sinova Jakob in Henrik ter hčere Dimut, Hedviga in Elizabeta prodajo velikonedeljskemu komturju neko kmetijo pri Sv.

Lovrencu ob Polskavi.¹⁹ Leta 1237 je bilo omenjenih šest, leta 1277 dvanajst in leta 1288 deset redovnikov.²⁰

V začetku skromna redovna posest, ki se je leta 1259 imenovala kot "Terra Nedelk et Zunk sita inter Drauam et Mura", se je v 13. in 14. stoletju z darovnicami, zamenjavami in nakupi naglo večala. V osemdesetih letih 15. stoletja je dosegla svoj največji obseg.²¹ Na začetku je velikonedeljska posest merila 14.000 oralov, pozneje pa si je komenda pridobila še 5565 oralov.²² Poleg Ptujskih gospodov in njihovih sorodnikov so bogate posesti poklonile komendi še druge manjše viteške družine, med njimi tudi gospodje iz Kunšperka in Podsrede. Omenjeni rodbini sta imeli obširno zemljiško posest na Ptujskem polju in v Slovenskih goricah.²³ Že leta 1236 je imela komenda posest in dvorec v Trčovi in pristavo pri Sv. Petru pri Mariboru s posebnim uradom v Trčovi, ki pa jo je leta 1279 prodala benediktinskemu samostanu v Admontu.²⁴ Na prošnjo svojega vazala Hermana, kastelana na doljnem gradu v Ptuj in posestnika vasi Hermanci, je 28. oktobra 1247 Friderik Ptujski podelil nemškemu viteškemu redu v večno posest vas Hermanci z vsemi pritliklinami in pravicami: z

¹⁶ Kos, Gradivo, V. knjiga št. dok. 647, str. 306.

¹⁷ Kos, Gradivo, V. knjiga št. dok. 647, str. 306.

¹⁸ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 85.

¹⁹ Kovačič, *Trg Središče*, str. 100.

²⁰ Binder, *Der deutsche Ritter*, str. 292.

²¹ Curk, *Razvoj urbanih naselbin*, str. 65.

²² Kovačič, *Trg Središče*, str. 101.

²³ Klasinc, *Gradivo za zgodovino Ormoža*, str. 60.

²⁴ Ožinger, *Križniška župnija Velika Nedelja*, str. 32.

vinogradi, obdelovalnimi in neobdelovalnimi njivami, gozdovi in pašniki. To daritev je 6. januarja 1249 v Brežicah potrdil tudi salzburški nadškof Filip.²⁵ Grof Arnold iz Štrigove je 30. junija 1288 daroval redu posest Dobron – verjetno Dubravo, severno od Središča na meji nemškega posestva – "in metis Thetonie".²⁶ Za izvrševanje ene ustanovne maše je vitez Friderik Kunšperški 15. junija 1307 redu podelil osem in pol kmetij, ki so ležale pri imenovani redovni hiši.²⁷ Ponovno je Friderik Kunšperški 9. novembra 1319 podelil nemškemu redu pri Veliki Nedelji pet in pol kmetij v vasi Bratonečice – "zu dem Oberr Rohr". Ob daritvi so se redovni bratje obvezali, da bodo dali Frideriku in njegovi ženi Neži vsako leto, kadar prideta k njim, štiri kokoši, pol vedra vina in en mernik ovsa.²⁸ Vitez Siegfried iz Posrede pa je 15. avgusta 1315 podelil nemškemu viteškemu redu desetino v vaseh Šardinje in Sodinci.²⁹ Velikokrat so bile prav te darovnice dote za vstop katerega člana družine v red.

Komenda Velika Nedelja je obsegala skoraj celotni del vzhodnih Slovenskih goric ter ravninske predele ob Dravi in Pesnici. Svoje ozemlje je naselila s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom, večim vinogradništvu. Glavnina zemljiške posesti je bila okrog Velike Nedelje, Trgovišča, Mihovcev, Cvetkovcev in Bratonečic, posamezne kmetije pa je imela tudi na območju ravninskih vasi Osluševcev, Formina, Placerovec in Male vasi.³⁰ S pridobitvijo gosposčine Muretinci, ki jo je rodbina Maksa Herbersteina 12. decembra 1652 zamenjala za posest nemškega viteškega reda St. Johana pri gradu Herberstein ob Bistrici na vzhodnem Štajerskem, se zemljiška posest velikonedeljske komende ni več bistveno spreminjala vse do zemljiške odveze leta 1848.³¹ Muretinska zemljiška posest je bila samostojna komenda reda. Raztezala se je od Muretincev, Gajevcev, Osluševcev in Cvetkovcev do Trgovišča in Velike Nedelje ter je imela vasi Obrež, Vodrance in Lačo Ves. Gornino je prejela na Velikem in Malem Kogu, na Malem vinskem vrhu in na Vodranskem vrhu. Obe komendi so dejansko upravljali enotno iz Velike Nedelje.³² Poleg tega je imela velikonedeljska komenda še

ribičijo v Pesnici in v stari Muri pri Apačah, pripadala ji je tudi pravica do lova v graščinskih in podložniških logih.³³ Predstavljala je dobro organizirano fevdalno posest s trdno upravo in stalnimi dohodki zlasti iz žitne in vinske desetine, ki pa si jo je delila z ormoškim gospostvom.³⁴

Obseg gosposčine opisujejo urbarji iz let 1486, 1496, 1513, 1522, 1570, 1613, 1668 in 1758. Najstarejši urbar iz leta 1486 navaja, da je imela komenda v tem času okoli Velike Nedelje svoje podložnike na 74 kmetijah v 11 vaseh, zahodno in severno od Ptuja je imela 39 kmetij v 6 vaseh. Gornino – dajatev od vinogradov – je prejemale od 129 vinogradnikov v 8 vinskih vrhovih, največ v Hermancih, Slančji vasi, na Hajndlu, v Drakšlu ter Gradišču nad Veliko Nedeljo. Vinsko desetino ji je dajalo 128 vinogradnikov v 17 vrhovih.³⁵ Podroben popis navaja tudi veliko opustelih kmetij v ravninskih vaseh okrog Velike Nedelje. V tem času je bilo štajersko Podravje izpostavljeno dolgotrajnim vojnim razprtijam, bojem, plenjenju ter pustošenju vojnih čet cesarja Friderika in ogrskega kralja Matije Korvina; pridružili so se jim še vpadi Turkov. Urbar navaja, da je imel neki podložnik v Bratonečicah kar 4 kmetije.³⁶ Velika Nedelja, ki je bila po konceptu in strukturi vas, je imela komaj 6 kmetij in 29 domcev.³⁷ Podobno sliko nam daje urbar iz leta 1496. Komenda je imela v 20 vaseh 85 podložniških kmetij. Žitno desetino je dajalo 409 kmetij v 57 vaseh, vinsko desetino pa 881 vinogradnikov v 52 vinskih vrhovih ali goricah. Največjo gornino so dajali lastniki vinogradov v Hermancih.³⁸

Po popisu premoženja zaradi uvedbe davka za turško obrambo na Štajerskem v letih 1542-1543 je bila posest komende Velika Nedelja ocenjena na 130 goldinarjev. Vrtovi s polji so bili ocenjeni na 200 goldinarjev, vinogradi na Koglu, Drakšlu in Temnarju pa na 120 goldinarjev. V 21 vaseh je živelo 123 podložnikov, v 11 vrhovih pa 160 gornikov.³⁹

Podrobni popis podložnikov komende Velika Nedelja iz leta 1712 izpod peresa skrbnega upravitelja Jožefa Zelenika nam navaja, da je imela komenda 164 podložnikov. Prebivali so v 25 vaseh, ki so se po večini razprostirale po ravnini Dravsko-Ptujskega polja od Pohorja do Šalovec in v nekaterih dolinah Slovenskih goric. Največ podložnikov je imela komenda v vaseh Sonntagsdorf ali Mihovcih (30 podložnikov), v uradu Bratonečice – Ober Rohr (18), v Trgovišču (14), v uradu Pangarce

²⁵ Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, št. dok. 43, str. 99.

²⁶ ZAP, fond: Fototeka in kseroteka, šk. 2, fotokopija listine.

²⁷ ZAP, fond: Fototeka in kseroteka, šk. 2, fotokopija listine.

²⁸ ZAP, fond: Fototeka in kseroteka, šk. 2, fotokopija listine.

²⁹ ZAP, fond: Fototeka in kseroteka, šk. 2, fotokopija listine.

³⁰ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 101 in 111.

³¹ ZAP, fond: Fototeka in kseroteka, šk. 17, fotokopija kupne pogodbe.

³² Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 114 in 115.

³³ Kovačič, *Trg Središče*, str. 102.

³⁴ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 101.

³⁵ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 112.

³⁶ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 86.

³⁷ Curk, Razvoj urbanih naselbin, str. 63.

³⁸ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 112.

³⁹ Pirchenegger, *Die Untersteiermark*, str. 86.

Člani križniškega reda ob koncu 19. stoletja. Med njimi v prvi vrsti drugi z leve Bernhard Polak, subprior iz komende Velika Nedelja. Fototeka Zgodovinskega arhiva Ptuj.

(Perlsdorf) pri Cirkovcah (15) in v Šalovcih (11).⁴⁰

Po uradnem popisu prebivalstva (zajel je le popis hiš in hišnih gospodarjev) na Štajerskem leta 1754 je imela komenda v 26 krajih 200 podložniških hiš, od tega 104 kajžarije, v 23 krajih 132 hiš z vinsko obvezo (gornino), od tega je bilo 55 viničarij, v 16 hišah pa so bili naseljeni dninarji. Največ hiš je imela v Veliki Nedelji (47, od teh 20 kočarskih), sledile so ji Bratonečice (Ober Rohr) z 32 hišami, Pangerce pri Cirkovcih z 21 hišami, Trgovišče z 18 hišami in Šalovci s 13 hišami.⁴¹

Podrobno sliko gospodarskega, socialnega stanja komende ter podložniških dajatev nam podaja zadnji urbar iz leta 1758. Po omenjenem urbarju je imela velikonedeljska komenda v 18 vaseh ormoškega okraja 122 podložniških kmetij in 13 želarij. Poleg teh je imela v 8 vaseh gornjega Ptujskega polja in zahodnih Slovenskih goric še 46 podložniških družin. Skupno je torej živelo v 26 vaseh 100 kočarjev ali želarjev. Večino dajatev – davek od zemljišč (Grundzins – rusticale) in služnosti zemljiškemu gospodu (Herrenforderungen – Urbarzins) so podložniki plačevali v denarju. Od dajatev, ki so še ostale v naravi, je komenda letno prejemale 11 mernikov (800 litrov) pšenice, 15 mernikov ovsu in 377 mernikov (300 hl) ajde. Stare

dajatve v naravi (Kleinrecht), nekoč namenjene grajskemu upravitelju, so komendi letno prinesle eno tele, 6 koštrunov, 219 kopunov, 4 kokoši, 94 piščancev, 195 jajc, 15 kolačev pšeničnega kruha, 30 funtov lanene preje in nekaj prosene kaše. Denarna odkupnina, ki je v tem času nadomestila vse vrste tlake, je letno znašala 481 goldinarjev. Še pred odkupom tlake z denarjem so morali vsi podložniki skupaj opraviti vsako leto 18.512 dni ali 712 delovnih mesecev tlake.⁴²

Tudi v tem času je imela komenda obsežno vinogradniško posest. Gornino je dobivala od 423 vinogradov v 25 vrhovih. Skupna letna dajatev po urbarju je znašala 19 startinov ali 104 hektolitrov vina. Največ podložniške posesti je imela v Veliki Nedelji, kjer je bilo 31 kmetij in 13 želarjev. Kmečki gospodarji so bili: Gregor Vezjak, Gregor Bokša, Andraž Voršič, Jernej Meško, Matej Zdravec, Lovrec Hržič, Miklavž Podplatnik, Janže Vršič, Tomaž Šošterič, Marko Hojnik, Blaž Petek, Jurij Ozmec, Matija Košar, Blaž Prešiček.⁴³

Po Schmutzovem popisu iz leta 1822 je celotna posest komende obsegala 14.039 oralov in 744 kvadratnih sežnjev. Rodovitnih polj je bilo 6247 oralov in 255 kvadratnih sežnjev, travnikov in

⁴⁰ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 113.

⁴¹ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 109- 110.

⁴² Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 90-91.

⁴³ Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža, str. 91.

*Velikonedeljski grad z grajsko pristavo leta 1930. Fototeka zgodovinskega oddelka
Pokrajinskega muzeja Ptuj.*

vrto 1786 oralov in 277 kvadratnih sežnjev, visokih gozdov 410 oralov in 1078 kvadratnih sežnjev, vinogradov 1220 oralov in 887 kvadratnih sežnjev in nizkega gozda 4374 oralov in 1447 kvadratnih sežnjev (1 oral je 57 a 54 m², 6 dm², 1 kvadratni seženj je 3.596 m²). Na celotni posesti je bilo 1463 hiš, v katerih so živele 1604 družine s 6586 dušami, od tega 3121 moških in 3465 žensk. Stalež živine je izkazoval 1539 krav, 601 konj, 97 volov in 282 čebeljih panjev. Ob zemljiški odvezi leta 1848 je komendi ostalo v posesti le 466.972 ha zemlje; obdržala je obsežne vinograde z osrednjo vinsko kletjo na Temnarju, pašnike, ribnike in gozdove.⁴⁴ Za odvzeto zemljo ji je bila izračunana tudi odškodnina v višini 146.005 goldinarjev, ki pa ni bila nikoli v celoti izplačana.⁴⁵

Upravno središče komende je bil velikonedeljski grad. Prvič se omenja že leta 1273, kot središče viteške posesti "Haus Suntag" pa dosti pozneje, šele leta 1321. Vse do 17. stoletja je bil relativno skromen. Srednjeveški grad je bil leta 1542 vreden komaj 500 goldinarjev (štirikrat manj kot ormoški). V posesti križnikov je ostal vse do konca 2. svetovne vojne. Grad je imel pomembno vlogo pri obrambi nekdanje nemške meje proti Ogrom, pozneje pa tudi proti Turkom in v bojih s kruci. Temeljito prenovo in razširitev je doživel

okoli leta 1622 pod vodstvom komturja barona Markvarda von Egkha.⁴⁶

Grb komende Velika Nedelja se skozi stoletja ni bistveno spreminjal. Po Bratschu iz leta 1567 je v sredini baročno oblikovanega grbovnega polja, ki se spodaj zaključuje z volutami, malteški križ – znamenje nemškega viteškega reda. V stičišču krakov je vstavljen srčni ščit z enoglavim orlom, na koncu križevih krakov pa so v pravokotnih okvirih upodobljeni atributi štirih evangelistov: Matej – kerub, Marko – krilati lev, Luka – krilati vol ter Janez – orel in knjiga.⁴⁷

Z naselitvijo križnikov so velikonedeljska, ormoška in središka okolica prišle tudi v duhovnem pogledu pod njihov vpliv. Pražupnijam na območju med Muro in Dravo se je kot zadnja pridružila še pražupnija pri Veliki Nedelji. Svoje vikariate je imela v Ormožu, Središču in Miklavžu. Teritorialno je pražupnija na začetku obsegala celotni "nekdanji ormoški sodni okraj". Na jugu je bila meja reka Drava, na vzhodu pa bivša štajersko-ogrska meja, ki je tekla med potokoma Zeleno in Trnavo do glavnega grebena Slovenskih oziroma Ljutomerskih gor. Na severu in severovzhodu je tekla ob glavnem grebenu goric do Senečaka. Ob Jezernici oziroma v Otavški dolini je krenila na JV pod sedanjo cerkvijo na Polensaku, od tam pa na jug ob potoku, ki teče ob

⁴⁴ Janisch, *Topografisch – statistisches Lexikon von Steiermark*, str. 925.

⁴⁵ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 86.

⁴⁶ Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji*, str. 147-150.

⁴⁷ Masten, Pečati in grbi Ormoža in okolice, str. 97.

meji med Slomi in Brezovcem do izliva v Pesnico.⁴⁸

Dušnopastirsko delo so na tem območju v 13. in 14. stoletju opravljali križniki iz Velike Nedelje sami. Od leta 1528 so bili na velikonedeljskih podružnicah Sv. Jakoba v Ormožu, Sv. Duha v Središču in Sv. Miklavža v Miklavžu že nastavljeni stalni dušni oskrbniki. V prvi polovici 16. stoletja so se tudi na slovenskem Štajerskem že poznali prvi vplivi protestantske vere. Odražali so se v verski mlačnosti prebivalstva. Zaradi tega je leta 1528 to območje obiskala mešana državno-cerkvena komisija z nalogo, da ugotovi versko stanje med prebivalstvom in duhovščino. Pred deželno komisijo v Radgoni so bili 4. julija poklicani tudi duhovniki iz Velike Nedelje, Ormoža, Sv. Miklavža in Središča ob Dravi. Komisija je pri tem ugotovila, da so bili v "veri tokrat vsi edini in brez zmote".⁴⁹

Proti koncu stoletja pa so se razmere na tem območju zelo spremenile. K temu je deloma pripomoglo delo sinov ormoškega graščaka Luke Sekelja, Jakoba in Mihaela, ki sta se na Ogrskem navzela novega nauka ter podpirala širjenje protestantizma in kalvinizma, na drugi strani pa razuzdano življenje nemških vitezov, med katerimi je vladala "popolna propadlost".⁵⁰ Škof Martin Brenner (1585-1615) je leta 1593 vizitiral kot generalni vikar salzburškega nadškofa tudi velikonedeljsko župnijo ter pri duhovščini in vernikih ugotovil žalostne razmere tako v verskem kakor nraavnem pogledu. Ob ponovnem vizitiranju velikonedeljske župnije 12. junija 1607 je ugotovil splošno izboljšanje razmer, opomin pa je zadel le vikarja Blaža Sokolovskega, ki ga v času vizitacije ni bilo doma.⁵¹

V začetku 18. stoletja so velikonedeljski okoliš ogrožale divje tolpe krucev, ki so ropale, morale in požigale po vsej okolici. Pod vodstvom miklavškega župnika Martina Stariha ter velikonedeljskega nadžupnika Maksa Kreinerja so oboroženi kmetje leta 1704 kruce premagali in jih pregnali iz dežele.⁵²

Iz ohranjenega poročila, pripravljenega za sino do spodnještajerskega arhidiakonata v dneh 28. in 29. aprila 1739, izvemo, da je živelo v velikonedeljski župniji 4485 duš. Za njihovo duhovno življenje je skrbel župnik Anton Tadej Miklaus, doma s Prevalj na Koroškem, pri delu pa sta mu pomagala kaplana Pankracij Rebernik iz Kamnice pri Mariboru in Jožef Perne iz Sevnice. Poleg slovesnega opravila s pridigo ob nedeljah in praznikih so križniki pri Veliki Nedelji vsako nedeljo opravili še dvoje večernic, katehezo so poučevali pri Veliki Nedelji pozimi ob nedeljah, poleti pa na

raznih krajih v župniji.⁵³ Podrobnejši vpogled v

stanje velikonedeljske župnije v drugi polovici 18. stoletja nam dajeta zapisnika arhidiakonskih vizitacij iz let 1760 in 1773, ki ju je opravil arhidiakon Jožef Venčeslav Stöger iz Strassganga. Iz poročila, zapsanega 25. in 26. avgusta 1760, izvemo, da je bila cerkev, ki je bila dobro opremljena in imela 7 oltarjev, izredno velika in dolga. Pokopališče je bilo obdano z obzidjem, ni pa imelo posebnega mesta za pokop nekrščenih otrok. K župniji je spadala še "sirotišnica" za pet revežev, za katere je skrbel vsakokratni župnik. Služba božja se je opravljala redno ob nedeljah in praznikih, ob nedeljah se je vršil tudi krščanski nauk. Matične knjige, posebej krstno, poročno in mrliško, je vodil župnik Jožef Karl Perne, križnik, doma iz Krškega, pri delu mu je bil v pomoč kaplan Francišek Pavlinski Žager (Schager), doma iz Kamnika, oba duhovnika goriške nadškofije. Vseh odraslih obhajancev v župniji je bilo 4409, otrok pa 76. Krščenih zakonskih otrok, rojenih v tem letu, je bilo 172, nezakonskih pa 13. Umrlo je 56 odraslih in 35 otrok, poročilo pa se je 24 parov.⁵⁴

Podobno stanje je bilo v župniji ob vizitaciji 17. julija 1773. Župnijo je tedaj upravljal Jurij Gojmerec (Goimerez) iz Metlike, duhovnik goriške nadškofije. Poleg njega so bili na župniji še trije duhovniki: kaplana Jurij Hobljaj iz Čakovca, duhovnik zagrebške nadškofije, in Matija Karin iz Vinice, duhovnik goriške naškofije, ter supernumerarij Jožef Reisberger iz Ljutomera, duhovnik salzburške nadškofije.⁵⁵

Iz velikonedeljskih podružnic se je zaradi oddaljenosti prva izločila cerkev Sv. Tomaža, ki je postala samostojna leta 1719. Po izločitvi Ormoža in Sv. Miklavža se je prazžupnija Velika Nedelja precej skrčila. Po popisu duš leta 1782 je velikonedeljska župnija obsegala 49 krajev, kjer je živelo 1185 družin oziroma 5919 duš. V župnijo Velika Nedelja je spadalo 19 krajev: Velika Nedelja, Drakšl, Hajndl, Lešnica in Lešniški vrh, Lunovec, Mihovci, Runeč, Ključarovci, Šardinje, Sodince, Stanovec, Strmec, Senežič in Seneški vrh, Trgovič, Vičanec in Vičanski vrh, Senik in Žvab, Sejanec in Strezetina. V sami Veliki Nedelji je živelo 21 družin ali 115 duš.⁵⁶ Od leta 1785 je v Veliki Nedelji tudi sedež dekanije. Cerkveno je bila župnija do leta 1787 podrejena salzburški nadškofiji, nato do leta 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji.⁵⁷

Iz župnijske kronike Velike Nedelje, ki jo je v letih 1840-1860 pisal slovenski jezikoslovec, veliko-

48 Ljubša, *Zemljepisni razvoj župnij*, str. 4.

49 Mlinarič, *Križniške župnije*, str. 84.

50 Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 258.

51 Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 85.

52 *Vestnik križniškega reda*, str. 17.

53 Mlinarič, *Križniške župnije*, str. 87 in 96.

54 Mlinarič, *Križniške župnije*, str. 88.

55 Mlinarič, *Križniške župnije*, str. 91 in 93.

56 Ljubša, *Preureditev župnijskih mej*, str. 36-37.

57 *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 521.

*Križniki komende Velika Nedelja leta 1936.
Fototeka zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj.*

nedeljski župnik in dekan Peter Dajnko, lahko razberemo veliko zanimivosti o samem kraju in njegovi okolici.⁵⁸ Leta 1845 je velikonedeljska župnija štela 2668 duš, od tega je bilo 1281 moških, 1387 žensk in 180 otrok, 94 dečkov in 86 deklic.⁵⁹ Jeseni leta 1848 so Veliko Nedeljo, Ormož, Središče in druge okoliške kraje vznemirjali roparski napadi ogrskih upornikov pod vodstvom Moritza Perezela. Zaradi tega je 1. oktobra istega leta grof Nugent, maršal vojnega pohoda, zbral v Radgoni opazovalni korpus avstrijske vojske, ki je štel 5000 mož. Z njim je prišel 15. oktobra v Fürstenfeld, že

21. oktobra pa v Ptuj, kjer je ostal le nekaj dni. Skupaj z generalmajorjem Buritsom, štabom ter glavnino okrepljenega armadnega korpusa, ki je štel okrog 8000 mož, je krenil 26. oktobra v Veliko Nedeljo. Manjše vojaške pehotne enote je namestil v Središču ob Dravi – prednjo stražo so tvorile čete pehotnega polka Piret št. 27 – in v Ormožu, kjer je bil nastanjen za rezervo 1. pehotni bataljon Wimpffen št. 13. Za zvezo med Ormožem in Ptujem je zadolžil dragonarje regimenta nadvojvode Johanna št. 1.⁶⁰

Do spopada z ogrskimi uporniki je prišlo 8. novembra 1848. Po izjavi ogrskega ujetnika so uporniki okoli 12. ure ponoči prodrli iz kraja Nedelitz, med 6. in 7. uro zjutraj prekoračili štajersko mejo pri Središču ob Dravi ter nadaljevali pot proti Ormožu. Na poti so se jim v bran postavile straže v Središču, Obrežu, Frankovcih in Loperšicah, ki pa so jih uporniki uničili. Okoli 8. ure zjutraj so vkorakali v Ormož, kjer so zlomili obrambo maloštevilnih avstrijskih vojakov, ter krenili proti Veliki Nedelji. Tukaj so se v tem času že zbrale čete ter pod vodstvom Buritsa krenile proti upornikom. Po večurnem topovskem obstreljevanju na Hajndlu so se morali Madžari – med njimi je bilo veliko dunajskih študentov, Judov, in kakor so govorili ljudje, tudi okoli 300 oboroženih žensk – v popoldanskih urah umakniti, s seboj pa so na 16

⁵⁸ Ožinger, Dajnkova Kronika, str. 187 in 193.

Slovenski jezikoslovec Peter Dajnko se je rodil 23. aprila 1787. leta v Črešnjevcih pri Gornji Radgoni. Po končanem šolanju v rojstnem kraju je obiskoval gimnazijo v Mariboru ter končal študij filozofije in teologije na univerzi v Gradcu. V duhovniški poklic je bil posvečen 18. marca 1813. Kot kaplan je najprej za krajši čas (1815-1816) služboval v župniji Sv. Petra pri Radgoni, nato pa vse do leta 1831 v Radkersburgu. Leta 1831 je prišel za župnika v Veliko Nedeljo, kjer je 22. februarja 1873. leta tudi končal svoje pastoralno delo. V Dajnkovem slovestvenem delu, skoncentriranem na dve desetletji, se prepletajo nabožno in ljudsko prosvetiteljsko pisanje, jezikoslovno - leposlovna dela ter poljudno - strokovno ustvarjanje. Uveljaviti je hotel svoj črkopis dajncico in poseben knjižni jezik na temelju vzhodnoštajerskih narečij. Med najpomembnejšimi deli moramo omeniti slovnico "Lehrbuch der windischen Sprache" (1824), pesniško zbirko Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajerskem (1827) in poljudno strokovni priročnik o "Čelarstvu" (1831).

⁵⁹ Ožinger, Dajnkova Kronika, str. 190.

⁶⁰ Raisp, *Pettau*, str. 97-98.

vozovih odpeljali mrtve in ranjene vojake.⁶¹ V akciji zbiranja prostovoljnih prispevkov za ranjence in druge vojne sirote, ki je potekala v tedanji sekovski škofiji leta 1849, so pri Veliki Nedelji zbrali 18 goldinarjev in 13 krajcarjev, v celotni župniji pa 170 goldinarjev in 27 krajcarjev.⁶²

Leta 1850 se začeli v velikonedeljski župniji izvajati zakon o zemljiški odvezi. Zemljiška nadarbina Velike Nedelje je prejela 433 goldinarjev odškodnine. Na velikonočni ponedeljek 2. aprila 1866 je bil odprt potniški in tovorni promet na železniški progi med Moškanjci in Ormožem, čuvajnica pa je postala železniška postaja Velika Nedelja. Kakor je zapisal kronist, se je otvoritve udeležilo okrog 30.000 ljudi.⁶³

Kraju samemu tudi naravne nesreče niso prizanesle. Velikonedeljčani so se v letu 1842 bojevali proti gosonicam, ki so poleg sadnega drevja uničile tudi gozdna drevesa, hraste in bukve.⁶⁴ Zelo huda toča je klestila konec maja 1887 v Drakšlu in Hajndlu. Ponovno je toča opustošila Veliko Nedeljo in širšo okolico 24. junija 1909. Kronist je v župnijsko kroniko zapisal: "To leto si bo zapomnil vsak velikonedeljski župljan do smrti... Padala je debela toča, kakor droben krompir. Prišla je naglo, požela je polje, da ni ostala nobena bilka, pomendrala travo, da ni bilo moč kositi... Drevje je bilo golo, brez listja in celo skorjo (kožo) je izgubilo. Vinogradi so bili uničeni, trsje kakor odsekano... Strehe: slamnate na drobno zasekane, z opeko krite in na severni kraj ležeče popolnoma zdrobljene... Bilo je treba hitre in izdatne pomoči, škoda pa se ni mogla nikomur povrniti".⁶⁵ Za celotni ormoški okraj je škoda znašala milijon in pol kron, za velikonedeljski okoliš (zajel 6 občin) pa je bila ocenjena na 480.000 kron. Poleg državne podpore, ki je znašala 44.820 kron, je župnija od mariborskega lavantinskega ordinariata prejela 2.406,30 kron denarne pomoči. Cerkvni ključar jo je razdelil med farane, vsak je prejel do 20 kron. Denarno pomoč poslancev v znesku 1.941,01 kron, ki jo je župnija prejela po poslancu Jožefu Ozmeču, je provizor razdelil s pomočjo občinskih predstojnikov vsem tistim posestnikom, ki so prejeli manj kot 30 kron pomoči. Za pomoč prizadetim kmetom si je tudi velikonedeljska posojilnica od ljubljanske zveze izposodila 20.000 kron. Petnajstega avgusta je tovarna za kavne primesi poslala prizadetim ljudem 136 kg kavnih primesi. Med prvimi pa je prizadetim kmetom poslal pomoč – poln voz zelenjave – velikonedeljski rojak Robert

Košar, učitelj pri Sv. Bolfenku.⁶⁶ Zaradi slabega vremena (dežja in toče) je bila letina v letu 1925 zelo slaba; 12. novembra istega leta je padlo toliko dežja, da je voda zalila hiše, hleve in kleti ter celo razdrila progo in za ves dan prekinila železniški promet pri Trgovišču.⁶⁷ Med poletom na severni tečaj 15. aprila 1928 je Veliko Nedeljo nizko preletela zračna ladja konstruktorja in polarnega raziskovalca Umberta Nobile.⁶⁸

Septembra 1936 je velikonedeljska župnija slovesno obhajala 700-letnico obstoja in prihoda križnikov v naše kraje. Pri slovesnostih, ki so trajale od 5. do 8. septembra (praznik Marijinega rojstva), je bil navzoč tudi vrhovni prestojnik reda veliki mojster – opat Robert Schälsky z Dunaja. Poleg njega so se slovesnosti udeležili še prior križniškega reda na Slovenskem pater Valerij Učakar, ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in mariborski škof dr. Ivan Tomažič. Slovesno praznovanje so zaključili s farno igro Dragotina Petančiča "Naša apostola". Predstavo, pri kateri je sodelovalo več kot 100 igralcev, je pripravil dramatski odsek Katoliškega slovenskega bralnega društva Mir pod vodstvom nadučitelja Franca Kotnika.⁶⁹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAP - Zgodovinski arhiv Ptuj

fond: Foto in kseroteka, šk. 2, fotokopije listin Komenda Velika Nedelja

fond: Foto in kseroteka, šk. 17, fotokopije listin Komenda Velika Nedelja

fond: Varia, šk. 1, Pismo župnika Jurija Štuheca iz Velike Nedelje o vpadu madžarske vojske v Ormož 8. novembra 1848, Velika Nedelja, 20. november 1848

fond: Osnovna šola Velika Nedelja, šk. št. 12, Šolska kronika II. del 1907-1941

OBJAVLJENI VIRI

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, V. knjiga*. Ljubljana : Leonova družba, 1928.

⁶¹ ZAP, fond: Varia, šk. 1, Pismo župnika Jurija Štuheca a iz Velike Nedelje.

⁶² Ožinger, Dajnkova Kronika, str. 190.

⁶³ Ožinger, Dajnkova Kronika, str. 190.

⁶⁴ Ožinger, Dajnkova Kronika, str. 189.

⁶⁵ Kronika župnije, leto 1909.

⁶⁶ Kronika župnije, leto 1909. Jože Ozmeč je bil izvoljen za poslanca deželnega zbora 17. maja 1909, na volitvah je dobil 1969 glasov.

⁶⁷ ZAP, fond: O. Š. Velika Nedelja, šk. 12, Šolska kronika II. del, šolsko leto 1925/26.

⁶⁸ ZAP, fond: O. Š. Velika Nedelja, šk. 12, Šolska kronika II. del, šolsko leto 1927/28.

⁶⁹ *Slovenec*, LXIV, št. 199, 1.9.1936, str. 3; *Slovenski gospodar*, 70, št. 38, 16.9.1936, str. 7-8.

Kronika župnije Velika Nedelja 1857, II. del.
Zahn, von Joseph: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, II. Band 1192-1246*. Graz : Historischen Vereine für Steiermark, 1879.

LITERATURA

- Binder, dr. Diter: Der deutsche Ritter – Orden im Raum Ptuj. *Mestni statut 1376, Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru*, (ur. Marija Hernja Masten), Ptuj : Zgodovinski arhiv, 1997 (publikacije Zgodovinskega arhiva v Ptuj. Gradu in razprave; zvezek 1), str. 275-294.
- 2000 let Krščanstva – ilustrirana zgodovina cerkve v barvah. Ljubljana : Založba Mihelač, 1991.
- Curk, Jože: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. *Ormož skozi stoletja II* (ur. Peter Klasinc), Ormož : Skupščina občine, 1983, str. 61-80.
- Janisch, Andr. Josef: *Topografisch – statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, III. zvezek S - Z. Graz : Druck und Verlag von Leykam, 1885.
- Klasinc, Anton: Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja. *Ormož skozi stoletja I* (ur. Jože Curk), Maribor : Obzorja, 1973, str. 101-133.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana : Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine v Ljubljani, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1995.
- Vestnik križniškega reda*, VI, 1936, št. 4, jubilejna izdaja.
- Kovačič, Fran: *Trg Središče : krajepis in zgodovina*. Maribor : Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko, 1910.
- Kovačič, Franc: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228-1928)*. Maribor : Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.
- Ljubša, M.: Preureditev župnijskih mej in ustanovitev novih župnij na levem bregu Drave ob času Jožefa II. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XX, 1925, str. 21-52.
- Ljubša, M.: Zemljepisni razvoj župnij v prazupnijah Ptuj, Velika Nedelja in Radgona. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XX, 1925, str. 1-20.
- Masten Hernja, Marija: Pečati in grbi Ormoža in okolice. *Ormož skozi stoletja IV* (ur. Peter Pavel Klasinc), Ormož : Skupščina občine, 1993, str. 79-103.
- Mlinarič, Jože: *Kartuzija Pleterje 1403-1595*. Ljubljana 1982.
- Mlinarič, Jože: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. *Ormož skozi stoletja II* (ur. Peter Klasinc). Ormož : Skupščina občine, 1983, str. 81-98.
- Ožinger, Anton: Dajnkova kronika – vir za krajevno zgodovino. *Ormož skozi stoletja III* (ur. Peter Pavel Klasinc), Ormož : Skupščina občine, 1988, str. 187-202.
- Ožinger, Anton: Križniška župnija Velika Nedelja skozi 750 let. *Zgodovinski simpozij ob 750. obletnici Velike Nedelje*. Velika Nedelja 22. november 1987, str. 30-40.
- Pahič, Stanko: K predslovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja. *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak), Maribor : Obzorja, 1968, str. 158-255.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark und die Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München : R. Oldenburg, 1962.
- Raisp, Ferdinand: *Pettau, Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung*. Graz : Druck und Verlag von Leykam, 1858.
- 700 let župnije Velika Nedelja. *Slovenec*, LXIV, št. 199, 1. 9. 1936, str. 3.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, II. knjiga : Med Prekmurjem in porečjem Dravinje*. Ljubljana: Založba Park, 1991.
- Tridnevna proslava 700-letnice velikonedeljske župnije. *Slovenski gospodar*, 70, št. 38, 16. 9. 1936, str. 7-8.
- Zgodovina cerkve II. del*, Srednji vek (600-1500), Ljubljana : Družina, 1991.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Velika Nedelja im Laufe der Jahrhunderte

Der Ort Velika Nedelja (Großsonntag) ist ein Haufendorf am Fuße des südöstlichen Ausläufers der Slovenske gorice (Windischbüchel) und des östlichen Teils des Ptujsko polje (Pettauer Feld) an der Straße und Eisenbahnstrecke Ptuj-Ormož. Wegen seiner günstigen Verkehrslage, der Schiffbarkeit der Drava (Drau) und der Fruchtbarkeit des Dravsko polje wurde das Gebiet bereits im Jungpaläolithikum besiedelt.

Die Geschichte von Velika Nedelja ist mit der Ankunft der Deutschordensritter im Raum Ormož (Luttenberg) im Jahre 1199 aufs engste verbunden. Mit ihrer Hilfe besiegte Friedrich von Pettau zu Ostern die auf dem Dravsko polje plündernden Horden des ungarischen Königs Emerich. Um das Jahr 1200 belohnte er den Deutschritterorden für seine Hilfe durch einen großzügigen Schenkungsbrief. In diesem vereinigte er die weitere Umgebung von Velika Nedelja zu einer Grundherr-

schaft und gründete eine Ordensniederlassung – die Kommende des Deutschritterordens mit einem Hospital zur Jungfrau Maria. Aufgrund von Schenkungen, Tausch und Ankäufen wuchs der Ordensbesitz im Laufe des 13. und 14. Jahrhunderts schnell an und schloß den gesamten östlichen Teil der Slovenske gorice sowie das Flachland an der Drava und Pesnica ein. Nach der Grundentlastung von 1848 verblieben im Besitz der Kommende lediglich ein umfangreiches Weinberggebiet mit dem zentralen Weinkeller auf dem Temnar sowie Weiden, Teiche und Wälder. Das Verwaltungszentrum der Kommende war die Burg Velika Nedelja. Zum ersten Mal wird sie bereits im Jahre 1273 erwähnt, als Mittelpunkt des Rittergutes "haus Suntag" aber erst 1321. Die Burg, die eine bedeutende Rolle bei der Verteidigung der ehemaligen deutschen Grenze gegen die Ungarn spielte, später gegen die Türken und in den

Kämpfen mit den "Krucci", blieb bis Ende des Zweiten Weltkriegs im Besitz der Ordensritter.

Die Pfarrchronik, die der slowenische Sprachwissenschaftler, Peter Dajnko, Pfarrer und Dechant von Velika Nedelja, im Jahre 1840 zu schreiben begann, enthält viele interessante Begebenheiten dieses Ortes. Im Herbst 1848 beunruhigten Streifzüge ungarischer Rebellen Velika Nedelja und Umgebung, im Jahre 1866 erhielten die Einwohner von Velika Nedelja einen Bahnhof. Von starken Hagelschauern und Regengüssen wurde Velika Nedelja und Umgebung in den Jahren 1887, 1909 und 1925 heimgesucht. Im April 1928 wurde Velika Nedelja vom Luftschiff des Konstruktors und Polarforschers Umberto Nobile auf seinem Flug zum Nordpol überflogen. Im September 1936 beging die Pfarre Velika Nedelja das 700. Jubiläum ihres Bestehens und der Ankunft der Deutschordensritter in die slowenischen Lande.